

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2016. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Beograd 2018

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-014-9

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, Momir Vukadinović, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2016. godine	13
Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Rada Gligorić, Wayne Powell, Vojislav Filipović, Andrea Mason, Ognjen Mladenović, Lokalizet Tumuli kod mosta na Krivajici: preliminarni rezultati istraživanja 2016. godine	23
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2016. godine	29
Ilija Danković, Bebina Milovanović, Ilija Mikić, Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) 2016. godine	35
Bebina Milovanović, Ivana Kosanović, Nemanja Mrđić, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2016. godini	43
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	55
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	61
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2016. godine	69
Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, Dragana Rogić, Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) 2016. godine	79
Sofija Petković, Gordan Janjić, Marija Jović, Igor Bjelić, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2016. godine	91
Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2016. godini	99

Ivan Bugarski, Markus Dotterweich, Vujadin Ivanišević, Alexander Maass, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Ünsal Yalçın, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2016. godini	107
Vojislav Filipović, Miloš Stamenković, Beleška o arheološkom nadzoru na autoputu E-75 tokom 2015. i 2016. godine	117
Josip Šarić, Značaj proučavanja sirovina za izradu artefakata od okresanog kamena: primeri iz prakse	123
Angelina Raičković Savić, Ana Bogdanović, Preliminarna analiza keramičkog materijala sa prostora viminacijumskog amfiteatra – objekti 3 i 4	129
Radmila Zotović, Rimski votivni spomenici na teritoriji centralne Srbije	137
Nemanja Marković, Arheozoologija istorijskih perioda: razvoj discipline u Arheološkom institutu	141
Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Ksenija Đukić, Sirmijum – Rezultati antropološkog projekta u 2016. godini	149
Milica Tapavički-Ilić, Jelena Anđelković Grašar, COST - akcija, projekat ARKWORK	155

Nataša Miladinović-Radmilović, Arheološki institut Beograd
 Dragana Vulović, Beograd
 Ksenija Đukić, Institut za anatomiju, Medicinski fakultet, Beograd

SIRMIJUM – REZULTATI ANTROPOLOŠKOG PROJEKTA U 2016. GODINI¹

U muzejima se, pored uobičajenog arheološkog materijala, čuva i ljudski skeletni materijal. S obzirom da u najvećem broju muzejskih ustanova u Srbiji, izuzetak su samo Gradski muzej u Subotici i Narodni muzej u Kraljevu, nema stručnjaka na polju biofizičke antropologije, ovaj materijal često biva zanemaren naspram arheoloških ostataka materijalne kulture. Od inicijalnog odlaganja u muzejske depoe pa do njegove analize često prođe i po nekoliko decenija, a mnoge antropološke serije na žalost nikada i ne dočekaju adekvatan naučni tretman.

Ljudske kosti, najčešće neoprane, uglavnom su smeštene u depoima koji se nalaze na tavanskim ili u podrumskim prostorima gde su velika temperaturna kolebanja, koji su obično neuređeni i koji se ne otvaraju i po nekoliko godina. Dešava se čak da je humani osteološki materijal pomešan sa nekom drugom vrstom nalaza, npr. sa keramikom i životinjskim kostima, i da se zbog manjka prostora premešta iz jednog u drugi depo. Takođe, ova vrsta materijala obično je smeštena u neadekvatne, tzv. privremene ambalaže, često bez ikakvih identifikacionih papira. U pitanju su raspadnute kartonske kutije koje su ranije bile ambalaža prehrambenim ili hemijskim proizvodima iz obližnjih supermarketa, dotrajale plastične kese, džakovi, plesnjive platnene vrećice, itd. I pored velikog naučnog značaja ove vrste nasleđa, dešavalo se da se pojedini delovi skeleta iz muzeja „ustupe“, bez reversa, studentima medicine i stomatologije, pojedinim osnovnim, srednjim ili likovnim školama, verovatno kao neka vrsta naučnih pomagala i učila. Naravno, dešavalo se da se „pozamljeni“ skeleti nikada i ne vrate u muzej, ili ukoliko se i vrate, pošto se identifikacioni papiri nekako uvek izgube, više se ne može odrediti o kojim grobovima je reč i sa kojih su lokaliteta. To je samo još jedan od načina da se izgube dragoceni podaci o populacijama iz prošlosti. Nedostatak zakonskih regulativa i zvanične politike muzeja, koja bi se ticala čuvanja ljudskih skeleta, predstavlja primarni uzrok nemara prema ovoj vrsti materijala u našoj zemlji.

Godine 2016, na Konkursu za sufinansiranje projekata iz oblasti istraživanja, zaštite i korišćenja muzejskog nasleđa Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije dobili smo značajna sredstva da pokrenemo projekat *Izrada finalne dokumentacije i obezbeđivanje trajnog i bez-*

¹ Tekst je rezultat projekata *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije* (br. 177007), *Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva* (br. 177021) i *Funkcionalni, funkcionalizovani i usavršeni nano materijali* (III 40005) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, kao i projekta *Izrada finalne dokumentacije i obezbeđivanje trajnog i bezbednog skladištenja osteološkog materijala sa ranijih antropoloških istraživanja u Sirmijumu* sufinansiranog od strane Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije 2016. godine.

*bednog skladištenja osteološkog materijala sa ranijih antropoloških istraživanja u Sirmijumu.*² Kao što i sam naziv projekta kaže, njegova osnovna zamisao je pokušaj da se zaustavi višedecenijska nebriga za ovakvu vrstu nalaza, da se ukaže na probleme sa kojima se sreću antropolozi u radu sa skeletnim ostacima u muzejima, da se obrađeni antropološki materijal smesti u adekvatnu, ali ovog puta trajnu ambalažu, propisno obeleženu, i da se primereno dokumentuje. Sve bi to obezbedilo očuvanje, omogućavanje bolje dostupnosti i zaštitu humanog osteološkog materijala u muzejima za potrebe budućih istraživanja i prezentacije. Od svih muzeja u Srbiji, izabrali smo, za početak, Muzej Srema i materijal iz Sremske Mitrovice (*Sirmium*) i njene bliže okoline, ne samo zato što je to jedan od najznačajnijih antičkih i srednjovekovnih lokaliteta u našoj zemlji, već i zato što je antropološki obrađeno i analizirano, fotografisano i publikovano, od strane N. Miladinović-Radmilović i njenih saradnika, već nešto više od 1.000 osoba. Takođe, time bi se stvorio preduslov da se u Muzeju Srema napravi sveobuhvatna antropološka zbirka kao baza za sva buduća istraživanja humanog osteološkog materijala u Sremu.

Formiranje antičke antropološke zbirke u Muzeju Srema realizovano je u tri faze. Prva faza obuhvatila je *Izradu finalne dokumentacije* koja je podrazumevala da se obrađeni antropološki materijal iz antičkih perioda, koji se nalazi u Muzeju Srema, primereno dokumentuje. U pitanju je dokumentovanje 332 inhumirane i dve spaljene individue (Миладиновић-Радмиловић 2008; 2009; 2012; Miladinović-Radmilović 2010a; 2010b; 2011; 2013; Миладиновић-Радмиловић, Димовски 2012; Миладиновић-Радмиловић, Вуловић 2015; Miladinović-Radmilović *et al.* 2016; Вуловић, Миладиновић-Радмиловић 2015). Svakom pojedinačnom skeletu, odnosno pokojniku, posvećen je formular u kome su navedeni lokalitet na kome je pronađen, broj ili oznaka groba, broj police i kutije u kojoj je sada smešten (u Muzeju Srema), uslovi nalaza na terenu, polna pripadnost i individualna starost (starost u trenutku smrti), telesna visina, uz dodatne napomene ukoliko je za njih bilo potrebe. Takođe, s obzirom da je deo tavanskog prostora koji nam je bio dodeljen u Muzeju Srema, u kome su i do tada stajali ljudski skeletni ostaci, bio zanemaren i neodržavan na adekvatan način, pristupili smo i detaljnom sređivanju ovog prostora, koje je obuhvatalo rasklanjanje i bacanje dotrajalih ambalaža, čišćenje, pranje i usisavanje, ali i postavljanje folije u cilju zaštite od prokišnjanja (sl. 1).

Druga faza je podrazumevala *Pripremu humanog osteološkog materijala za trajno i bezbedno skladištenje*. Priprema je započeta detaljnim pregledom humanog osteološkog materijala. Ukoliko je materijal iz nekog razloga bio zaprljan ili mehanički oštećen, ponovo smo ga oprali, osušili i restaurirali. Nakon toga, pregledan osteološki materijal, razvrstan u pojedinačne grupe kostiju, smeštan je u odgovarajuće zip kese koje su propisno obeležene: *Sirmijum; Broj ili oznaka lokaliteta; Broj ili oznaka groba; Naziv grupe kostiju*. Takođe, od svake osobe izdvojili smo pojedine

² Saradnici na projektu su: dr Nataša Miladinović-Radmilović, biofizički antropolog, Arheološki institut (rukovodilac projekta, koordinator obrade i analize humanog osteološkog materijala i izrade antropološke dokumentacije); dr Petar Milenković, Institut za onkologiju i radiologiju Srbije, Laboratorija za antropologiju Instituta za anatomiju, Medicinski fakultet u Beogradu; dr Ksenija Đukić, Laboratorija za antropologiju Instituta za anatomiju, Medicinski fakultet u Beogradu i MA Dragana Vulović, saradnik Arheološkog instituta (obrada humanog osteološkog materijala i izrada antropološke dokumentacije). Saradnici na projektu iz Muzeja Srema u Sremskoj Mitrovici su Miroslav Jesretić, viši kustos zadužen za antropološku zbirku i koordinator rada u muzeju, mr Dragana Nedeljковиć, koordinator rada u muzeju, i Slobodan Maksić, zadužen za izradu foto-dokumentacije.

kosti iz kojih će se sledeće godine pripremiti uzorci za hemijske i molekularnobiološke analize. Nakon toga, sve pojedinačno spremljene grupe kostiju jedne individue stavljene su u jednu veću kesu koja je takođe propisno obeležena, tako što su prepisani podaci sa originalne identifikacione cedulje: *Sirmijum; Broj ili oznaka lokaliteta; Broj ili oznaka groba* (sl. 2, 3).

Slika 2 – Privremena ambalaža

Treća faza obuhvatila je *Obezbeđivanje trajnog i bezbednog skladištenja*

*osteološkog materijala sa ranijih antropoloških istraživanja u Sirmijumu. Kostii jedne individue, zapakovane na opisan način, naposljetku su odlagane u odgovarajuće plastične kutije, koje su opet propisno obeležene rubrikama *Sirmijum; Broj ili oznaka lokaliteta; Broj ili oznaka groba; Broj police; Broj kutije*. Podaci na kutijama u kojima je smešten humani osteološki materijal 1–4. veka odštampani su na bež, a podaci na kutijama u kojima je smešten materijal iz 4. i 5. veka na roze*

Slika 3 – Pakovanje pojedinih delova skeleta i njihovo odlaganje u novu ambalažu

papirima. Bež i roze papire sa odgovarajućim podacima smo pre ubacivanja u kutije plastificirali (sl. 4).

U periodu od avgusta do oktobra 2016. godine uspeli smo da formiramo antičku antropološku zbirku u Muzeju Srema u Sremskoj Mitrovici, važnu ne samo za proučavanje stanovništva Srema u antičkim periodima već i cele teritorije Srbije. Izradili smo prateću antropološku dokumentaciju za 332 inhumirane i dve spaljene individue iz antičkih perioda (1–4. vek, odnosno 4. i 5. vek), presložili smo i odložili humani osteološki materijal u adekvatnu i trajnu ambalažu, propisno obeleženu, smestili ambalažu na namenski kupljene kvalitetne čelične police, i na taj način zaštitili antički humani osteološki materijal od propadanja. Formiranje zbirke je, pored zaštite, omogućilo i bolju dostupnost tog materijala za potrebe budućih istraživanja i prezentacije. Želja nam je da se ovaj projekat nastavi i da se na isti način dokumentuje i zaštiti humani osteološki

Slika 4 – Police sa složenim materijalom na očišćenom i zaštićenom tavanu Muzeja Srema

materijal iz različitih perioda srednjeg (5. i 6. vek; 6–9 vek; 10–12. vek; 13–16. vek) i novog veka (period 17. i 18. veka) iz Muzeja Srema.

Sistemska antropološka istraživanja su započeta i na drugim značajnim arheološkim lokalitetima u našoj zemlji. U saradnji sa lokalnim muzejima i zavodima uspešno se obavljaju na mnogim lokalitetima, među kojima su Ravna kod Knjaževca (*Timacum Minus*), Jagodin Mala (*Naissus*), Beograd (*Singidunum*), itd. U planu je da se, kada se završi sa materijalom u Muzeju Srema u Sremskoj Mitrovici, pažnja usmeri na to da se obrađeni antropološki materijal i sa ovih lokaliteta, takođe u saradnji sa nadležnim muzejima, smesti u adekvatnu, trajnu ambalažu, propisno obeleženu, i da se primereno dokumentuje. Korist od ovakvih projekata, pored lokalnih muzeja i zavoda, imali bi naučnici i studenti medicine, stomatologije, arheologije i antropologije.

Bibliografija:

Миладиновић-Радмиловић 2008 – Н. Миладиновић-Радмиловић, Феномен трепанације на примеру лобање из Сремске Митровице, *Раг Музеја Војводине* 50, 175–186.

Миладиновић-Радмиловић 2009 – Н. Миладиновић-Радмиловић, Лобања из саркофага пронађеног у североисточном делу Сремске Митровице, *Раг Музеја Војводине* 51, 137–145.

Miladinović-Radmilović 2010a – N. Miladinović-Radmilović, *Antropološka struktura stanovništva Sirmijuma/Sremske Mitrovice kroz istorijske periode*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2010.

Miladinović-Radmilović 2010b – N. Miladinović-Radmilović, Exostoses of the External Auditory canal, *Starinar* LX/2010, 137–146.

Miladinović-Radmilović 2011 – N. Miladinović-Radmilović, *Sirmium – Necropolis*, Beograd – Sremska Mitrovica, 2011.

Миладиновић-Радмиловић 2012 – Н. Миладиновић-Радмиловић, Учесталост и дистрибуција *cribrae orbitaliae* у Сирмијуму, *Саопштења* XLIV, 229–236.

Miladinović-Radmilović 2013 – N. Miladinović-Radmilović, Caring for the human skeleton remains in Sremska Mitrovica (Sirmium), in: A. Filipović, W. Troiano (eds.), *Strategie e Programmazione della Conservazione e Trasmissibilità del Patrimonio Culturale*, Rome 2013, 282–291.

Миладиновић-Радмиловић, Димовски 2012 – Н. Миладиновић-Радмиловић, Н. Димовски, Стафнеов дефект на налазима мандибула из римског периода и позног средњег века са два локалитета у Војводини, *Раг Музеја Војводине* 54, 97–103.

Миладиновић-Радмиловић, Вуловић 2015 – Н. Миладиновић-Радмиловић, Д. Вуловић, Osteochondritis dissecans – учесталост и дистрибуција код становника античког Сирмијума, у: Д. Антоновић, В. Филиповић (ур.), *Српско археолошко друштво, XXXVIII скупштина и годишњи скуп, Пирот 4– 6. јун 2015. Пројам, извештаји и ајсџракти*, Пирот 2015, 82–83.

Miladinović-Radmilović et al. 2016 – N. Miladinović-Radmilović, D. Vulović, K. Đukić, Health status of children in the ancient Sirmium, *Starinar* LXVI/2016, 65–80.

Вуловић, Миладиновић-Радмиловић 2015 – Д. Вуловић, Н. Миладиновић-Радмиловић, Случајеви *patella bipartita* и *os acromiale* из Сремске Митровице, у: Д. Антоновић, В. Филиповић (ур.), *Српско археолошко друштво, XXXVIII скупштина и годишњи скуп, Пирот 4– 6. јун 2015. Пројам, извештаји и ајсџракти*, Пирот 2015, 84.